

Dr. H.F. Kohlbrugge

Daar nadert iemand

De – zoals wij die gewoonlijk opvatten – staat als een houten wegwijzer aan de weg, die zijn arm uitstrekt en mij daarmee zegt: Wilt gij daar en daarheen komen, dan moet u deze weg inslaan. Zo staat de Wet daar aan de weg des levens en zegt: Wilt u in het leven ingaan, houdt dan de geboden! Maar daar ligt de arme mens aan de voet van deze wegwijzer en kan niet voorwaarts.

Ja, als wij nog waren zoals God ons geschapen heeft, in zijn beeld, zoals Adam daar stond vóór de val, dan zouden gezonde ledematen voorhanden zijn om deze weg in te slaan en het doel daarmee te bereiken. Maar sinds Adams val zijn wij door en door verdorven, zijn wij geheel lam geworden, zodat wij ook niet één stap op de weg van Gods geboden kunnen doen. Tevergeefs geeft de mens zich veel moeite om zich op te richten; telkens en telkens weer stort hij neer, telkens valt hij terug in het slijk; al zijn moeite, deze weg in waarheid in te slaan, moet slechts daartoe dienen hem steeds meer van zijn onmacht te overtuigen, hem steeds meer te laten zien, dat hij geen lid roeren noch bewegen kan; en wanhopig blijft hij liggen.

Daar nadert iemand tot hem, eeuwige liefde straalt uit zijn oog en Hij buigt zich neer tot hem die daar ligt. “Wat scheelt u?”, zegt Hij tot hem. “Ach ik moet deze weg gaan, die de wegwijzer mij hier wijst en ik kan het niet; ik ben lam en kan niet gaan en toch leidt deze weg alleen tot het doel!” “Wees getroost mijn zoon”, zo neemt de Ander weer het woord, “ook al kunt u het niet, Ik hef u op, draag u in mijn armen en breng u tot het doel!”

En Hij, Jezus is zijn Naam, neemt de ellendige mens op, hoezeer hij zich ook verzet, legt hem aan zijn hart en draagt hem precies langs dezelfde weg, die de wegwijzer, die de Wet gewezen heeft, heen tot aan de poorten van de gouden stad.

Ik leg er de nadruk op: langs dezelfde weg, die de wegwijzer u wijst. Dan kunt u weliswaar geen stap doen, want u bent geheel en al lam, – en nochtans gaat u langs dezelfde weg de heerlijkheid in, wandelt in de wegen van Gods geboden, – nog eens: zonder ook maar één stap zelf te kunnen doen; maar u ligt aan Jezus’ hart, u bevindt zich op zijn arm, u wordt door Hem gedragen, – ja, in Jezus Christus is genade en waarheid geworden.

(Uit: *Der Evangelische Sonntagsbote*, onder redactie van prof. dr. Ed. Böhl, van 15 en 22 april 1866, vertaald door ds. D. van Heyst.)

Inhoud

Meditatie 159

Dr. H. F. Kohlbrugge

Het begrip *ekklesia* nader uitgewerkt (II) 160

Dr. H. Klink, Hoornaar

Bekende gezangen die in het Nieuwe Liedboek ontbreken 163

M. den Admirant, 's-Gravenhage

De kerk in de theologie van Dr. A. van de Beek (II, slot) 164

Dr. J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Unieke reis 'In de voetsporen van Augustinus' 166

Een woord van Maarten Luther

In deze twee dingen bestaat het christelijke leven: geloof in God en help je naaste

Het begrip *ekklesia* nader uitgewerkt (II)

Romeinen 11

In Romeinen 11 stelt Paulus de vraag aan de orde welke plaats de *ekklesia* inneemt ten opzichte van de Joden en de heidenen. Er was Paulus veel aan gelegen om de juiste positie van de *ekklesia* ten opzichte van Israël en de volkerenwereld in een goed daglicht te stellen. Daarbij was het er hem om te doen, te laten zien dat de *ekklesia* door haar geloof in de vervulling van de belofte aan Israël, de representant was van Israël. Toch nam zij een eigen positie in ten opzichte van Israël, wat ondermeer blijkt uit het feit dat ze bestaat uit gelovigen uit Joden en christenen!

Heel Israël

We zagen in het vorige artikel dat de naam *ekklesia* tot uitdrukking brengt dat de vroeg-christelijke gemeente de representant is van heel Israël, terwijl maar een deel van Israël daadwerkelijk gelooft in Christus. Dat de *ekklesia* desondanks heel Israël vertegenwoordigt, ligt aan het feit dat de belofte die ooit aan Abraham, de stamvader van Israël, gedaan is, in Christus tot vervulling is gekomen. Degenen uit de Joden die tot geloof in Christus komen, vormen het eigenlijke Israël. Het feit dat ze maar gering in aantal zijn, doet daaraan geen afbreuk. Het doet Paulus denken aan de tijd van Elia, toen er slechts zevenduizend trouw waren aan de God van Israël. Ondanks hun kleine aantal vormden zij destijds het ware Israël.

Dat de *ekklesia* voor 'heel Israël' staat, zegt Paulus met zoveel woorden in Romeinen 11: 16: "Zijn de eerstelingen heilig, dan ook het deeg." De apostel gebruikt in deze zin twee beelden: dat van de eerstelingen van de oogst, die in Israël vanouds aan God

geofferd werden en het bekende beeld dat een beetje zuurdesem het hele deeg zuur maakt. De 'eerstelingen' staan voor de hele oogst; een klein beetje zuur doorzuurt het hele 'deeg'. Beide beelden duiden erop dat het eventueel kleine aantal gelovigen in Christus het hele volk heilig maakt.

Enkele verzen later gebruikt Paulus de beeldspraak van de takken die groeien aan de stam. De takken staan voor de Joden die geloven in Christus en die daarmee in het voetspoor van Abraham gaan. Door het geloof staan deze takken aan de olijfbom in bloei en dragen ze vrucht. De olijfbom is dus tot bloei gekomen!

Het feit dat dit echter niet van alle takken geldt, heeft Paulus enorm bezig gehouden. Dit blijkt ook uit Galaten 4. Dit hoofdstuk kan ons helpen Romeinen 11 beter te begrijpen.

Sara en Jeruzalem in Galaten 4

In Galaten 4 plaatst Paulus Sara tegenover Hagar. De gelovigen in Christus zijn kinderen van Sara. Sara was ooit onvruchtbaar. Maar zij leefde uit de belofte dat zij een nageslacht zou krijgen. De gelovigen zijn als kinderen van Sara vrij, zoals dat ook van Sara zelf gold. Ze zijn vrij van de wet. Hun moeder is 'Jeruzalem dat boven is'. Dat geldt niet voor die Joden die vasthouden aan de wet en niet komen tot het geloof in Christus. Zij horen bij het aardse Jeruzalem. Zij zijn kinderen van Hagar, de slavin. Zij zijn niet vrij, want zij leven nog in de schaduw van de berg (in het Hebreeuws: *ha har*) Sinaï. De kinderen van de belofte horen dus bij Sara.

De beeldspraak is treffend en zegt veel over de verhouding van de *ekklesia* tot het Jodendom, het aardse Jeruzalem. Wat Paulus wil zeggen wordt duidelijk als we kijken naar enkele verzen uit Jesaja 51 die Paulus in Galaten 4 aanhaalt en naar enkele andere gedeelten uit Jesaja, die met het 51^e hoofdstuk samenhangen.

Drie passages uit Jesaja

Paulus citeert in Galaten 4 de eerste verzen van Jesaja 51 in de versie van de LXX: - "Wees vrolijk, gij onvruchtbare, die niet baart, breek uit en roep, die geen barensweeën hebt, want de kinderen van de eenzame zijn veel groter in aantal dan van degene die een man heeft." In deze profetie wordt Jeruzalem een onvruchtbare stad genoemd. Toch brengt zij kinderen ter wereld.

Getuige Galaten 4 heeft Paulus geweten dat Jesaja

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Drs. L.J. Geluk, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 26,50 per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

in het 54e hoofdstuk (LXX) voortborduurde op wat staat in hoofdstuk 51:

*Hoort naar Mij, die naar gerechtigheid uitziet, u die de Heer zoekt,
Zie naar de harde rots waaruit u uitgehouwen bent
En naar de bronnenschacht, waaruit u gegraven bent.
Zie op uw vader Abraham en op Sara die u onder weeën baarde...
En nu zal ik u troosten, Sion
En ik zal u troosten in uw eenzaamheid.
En ik zal uw eenzaamheid maken als een tuin (paradijs) des Heren.
Vreugde en jubel zullen in u gevonden worden en de stem van lof.*

In Jesaja 66 (LXX) zegt de profeet dat God degene is die zowel onvruchtbaar als vruchtbaar maakt (vs 9). Het ligt dan ook in zijn macht om ervoor te zorgen dat Sion kinderen krijgt. Juist dat belooft de profeet: Sion zal volkomen onverwacht in zeer korte tijd kinderen ter wereld brengen. De profeet voorziet dat sommigen smalend reageren op dit wonder. Zij spotten, houden zich afzijdig en veroorzaken tumult, maar kunnen Gods werk niet verhinderen. Daarom roept Jesaja degenen die treuren om Jeruzalem (dat onvruchtbaar was) op om vreugde te hebben *vanwege het ingaan in de heerlijkheid van God* (vs 11). In hetzelfde hoofdstuk voorzegt Jesaja dat God sommigen van degenen die gered worden tot de volkeren zal zenden om er Gods heil te verkondigen, waarbij hij ondermeer Tarsis en Griekenland met name noemt. Ook de volkeren zullen bij het heil van God, het 'ingaan in de heerlijkheid van God' betrokken worden!

We vatten samen: Jesaja spreekt dus in het laatste deel van de profetie over een rots die uit het oude Jeruzalem wordt uitgehouwen. De stad is onvruchtbaar zoals Sara dat was. Toch wordt er een nieuw volk van God geboren, een volk dat in Gods heerlijkheid ingaat. Zo wordt Jeruzalem als een *paradijstuin* (Jesaja 51: 3 LXX)! Dit wekt verbazing en ergernis bij dat deel van het volk dat zelf niet ingaat in Gods heerlijkheid en om die reden onvruchtbaar blijft.

In deze gedeelten is dus sprake van breuk en van continuïteit: Paulus ziet in de profetie de voorzegging dat de gelovigen van zijn dagen de werkelijke kinderen zijn van Sion. Zij zijn de rechtmatige voortzetting van Israël. Zij zijn de drempel overgegaan naar de vervulling van de belofte en delen in de vreugde van de heerlijkheid van God. Ze leven bij Jeruzalem dat boven is! Zo is er een breuk met het Jeruzalem dat beneden is en niet geloofd. De rots die uitgehouwen wordt, komt weliswaar voort uit de heuvel Sion, maar

ze vormt een eigen fundament voor een nieuwe stad die gebouwd wordt: het hemelse Jeruzalem.

De heidenvolkeren delen in de vervulling en zo in de belofte.

Het is alsof Paulus in de beeldspraak van de olijfbboom (Romeinen 11) aanhaakt bij de Jesaja 51: 3 waar de profeet de stad Jeruzalem vanwege zijn vruchtbaarheid schetst als een godstuin, een paradijs.

Paulus ziet deze belofte in vervulling gaan in de *ekklesia*. Van cruciaal belang is hoe de apostel in hoofdstuk 11 de *ekklesia* omschrijft. Hij vergelijkt haar met takken van de olijfbboom Israël *die in bloei staan*, terwijl hij de heidenen omschrijft als takken van een wilde, ongecultiveerde olijfbboom. Zij worden door het geloof geënt in de stam van de olijfbboom, om zo tot bloei te komen.

In dit licht is het van betekenis dat Paulus in vers 16 de gelovige Joden typeert als de 'eerstelingen' van de oogst! Zij vormen de eerste vrucht aan de olijfbboom. Opvallend is verder dat de apostel stelt dat de wilde takken (de gelovige heidenen) als zij in de olijfbboom geënt worden deel krijgen aan de rijkdom daarvan (vers 17). De olijfbboom waarin zij geënt worden typeert hij als 'edel', ofwel een olijfbboom die in bloei staat in een tuin. Het heeft er alle schijn van dat de apostel bedoelt dat er voor de heidenvolkeren *pas nu de olijfbboom in bloei staat* (in en door de *ekklesia*), de mogelijkheid bestaat geënt te kunnen worden in de olijfbboom. Daarmee is dus gezegd dat de wilde olijftakken geënt worden *in de in bloei staande boom*. Zij krijgen door de *ekklesia* deel aan de beloften die aan Israël (Abraham) werden gedaan! Door deel uit te gaan maken van de *ekklesia*, krijgen de heidenen deel aan het heil, dat bestaat in de vervulling van de belofte waaraan zich de gelovige Joden het eerst toevertrouwden.

De *ekklesia* vormt dus de verbindingsschakel tussen Israël en de heidenvolkeren, waarbij de *ekklesia* aan de ene kant de representant is van heel Israël en tegelijk boven het oude Israël uitgaat, omdat ze niet alleen deel heeft aan de belofte die aan Israël gegeven werd, maar aan de vervulling ervan: zij behoort bij het hemelse Jeruzalem dat voor heel deze wereld open ging in Christus!

De toekomst van Israël

Van betekenis is nog eens te onderstrepen dat de *ekklesia* representant is van héél Israël. De Joden die geloven vormen de eerstelingen van de oogst. Daarmee is de hele oogst aan God gewijd. Daarin klinkt de belofte door dat ook de andere Joden, die nog onge-

lovig zijn in de toekomst zullen gaan geloven. Paulus borduurt in de laatste verzen van Romeinen 11 voort op dit thema. Daadwerkelijk verwacht hij de bekering van Israël: ooit zullen de afgebroken takken weer geënt worden in de olijfbloom en delen in de vervulling van de belofte, d.w.z. in Christus' heil, dat het eerst tot hen gekomen is. Zo zal heel Israël zalig worden. Duidelijk is daarbij wel dat de *ekklesia* een eigenstandige positie inneemt. Een nieuwe bedeling is ingegaan, nu de vervulling is gekomen. Deze vervulling is er immers niet alleen voor Israël, maar ook voor de heidenvolkeren. Zij worden geroepen in Christus te geloven, die de *kurios* is over alle dingen!

De volkeren en de *ekklesia*

Door te delen in de vervulling van de belofte krijgen de heidenvolkeren deel aan de nieuwe rijkdom die in Christus als vervulling van de belofte is geschonken. Om die reden hoeven zij zich niet meer te laten besnijden.

Zo behoren de heidenvolkeren in zekere zin bij Israël. Maar zij delen niet in het uitzien naar de vervulling van de belofte, zoals dat bij het oude Israël het geval was, maar in de vervulling ervan, vanwaaruit ook Israël moet gaan leven. De *ekklesia* komt immers wel uit Israël voort, maar ze vormt niet zonder meer de voortzetting van Israël. De vervulling is van eigen aard. Ze heeft in Christus een eigenstandigheid. Ze overtreft zelfs de stoutste verwachtingen. Vandaar dat de vervulling, zoals Jesaja al profeteerde, veel Joden in verwarring brengt. Zij ergeren zich eraan. Veel heidenen zijn er daarentegen die met deze rijkdom in aanraking komen en er door het geloof in gaan delen: zij worden als 'vreemde takken' in de bloeiende olijfbloom, de *ekklesia*, geënt. Zo doet zich de paradox voor dat de heidenvolkeren ingaan terwijl een groot deel van Israël voor wie de belofte allereerst was bedoeld dat niet doen! Daarom leeft de *ekklesia* uit de vervulde belofte, terwijl zij uitziet naar de dag dat Israël die het eerst deze belofte kreeg, zal gaan geloven. Want als in de heilsgeschiedenis de tweespalt in Israël vanwege het Evangelie de periode al inluidde dat Gods zegen naar de heidenen ging, hoeveel te meer zal de tijd zegenrijk zijn als heel Israël daadwerkelijk tot geloof komt! Maar zover is het nog niet.

Opnieuw geënt in de stam?

Dr. W. Aalders vertelde me eens hoe hij in de trappenhuis van de flat waarin hij woonde, een jonge vrouw tegen kwam, die hem vroeg of hij inderdaad de predikant was van wie ze gehoord had en of hij dus Hebreeuws kende. De vrouw was Jodin. Hij beaamde

dat en zij vond dat reuze interessant: een predikant die haar taal kon lezen! Het was juist in de tijd dat dr. Aalders zijn boek over de Septuaginta schreef (*De Septuagint, brug tussen synagoge en kerk*, Heerenveen, 1999). Toen hij haar geantwoord had, vroeg hij haar vrij levendig, "Maar mag ik u een vraag stellen? Kent u de Septuagint?" Ze reageerde afwerend: "Nee, die bijbel daar houd ik niet van, die staat ver van ons af!" Waarop Aalders zei: "Maar mevrouw, het is toch jullie Bijbel?" Aalders bedoelde: jullie hebben deze Bijbel vertaald!

De LXX kwam uit het Jodendom en werd vertaald door kundige Joden en geaccepteerd in de diaspora en was ook in Jeruzalem gangbaar! Wat maakt de LXX zo bijzonder? Prof. Schwemer schrijft in een uitmuntend artikel over de stad van God¹ dat de LXX in tegenstelling tot de Hebreeuwse bijbel messiaans, verwachtingsvol van aard is. Met andere woorden: de LXX brengt iemand tot de drempel van het Nieuwe Testament. Als de Joden deze Bijbel die ze ooit zelf tot stand brachten, zouden herwaarderden, zou dat kunnen betekenen dat ze aanhaken bij de traditie in hun eigen volksbestaan waarin het Evangelie het meest wortel schoot: naast de eenvoudige Joden uit Galilea bij de Griekssprekende Joden, die deze Bijbel met grootse vergezichten kenden. Van die traditie (hun eigen traditie!) maakten zij zich los en ze oriënteerden zich op de talmoed en de traditie van de schriftgeleerden. Zo werden ze een relict in de geschiedenis. En dat terwijl de christelijke gemeente juist geput heeft uit deze Bijbelvertaling en zo geënt wordt in de verwachting van Israël. Zo ontstond de *ekklesia*.

Wie Romeinen 9 t/m 11 met deze ogen leest, onderkent dat hier sprake is van traditieverlies uit weerzin tegen het Evangelie. Maar hij begrijpt ook dat er kansen liggen rondom Israël met betrekking tot het christelijke geloof en met betrekking tot de eigen toekomst in het herwaarderden van de LXX. Hierdoor zou Israël gebracht kunnen worden tot een erkenning van het grootse karakter van het Evangelie – dat Jezus de Pantocrator is, degene die alle dingen in handen heeft. Het zou ook kunnen leiden tot een herwaardering van de *ekklesia*. De *ekklesia* immers vertegenwoordigt heel Israël. En de Heiland die de *ekklesia* belijdt, is ook de Heiland van alle Joden. De boodschap van het Evangelie heeft daarbij een publiek-rechtelijk aspect: Jezus is aangewezen als de Zoon van God door God zelf – krachtens de profetie, krachtens de wonderen en tekenen die Hij deed en krachtens de opstanding en hemelvaart. Psalm 110 zegt het, evenals Psalm 2 (LXX): "Maar door Hem werd Ik tot koning gesteld op de Sion, toen Ik de bepaling van de *kurios* procla-

meerde: De *kurios* zei tegen mij: Mijn Zoon bent u, vraag van Mij en Ik zal u de volkeren geven tot uw erfenis en als uw bezit de einden van de aarde!”

Op de verhouding van de volkerenwereld tot Israël wil ik in het volgende artikel verder ingaan naar aanleiding van Romeinen 11.

Gezien mijn laatste opmerkingen is het duidelijk welk een zegen het is dat de LXX weer wereldwijd aandacht krijgt, ook op de universiteiten van Jeruzalem. Dit laatste onder meer door Leo Seeligmann en de goede

contacten die er zijn gekomen tussen Jeruzalem en Duitse hoogleraren, onder wie Martin Hengel. In Nederland heeft dr. W. Aalders aan de bekendwording van de LXX een enorm belangrijke bijdrage geleverd.

Noot

- 1 Anna Maria Schwemer, 'Himmlische Stadt und himmlisches Bürgerrecht bei Paulus' in *La cite de Dieu/Die Stadt Gottes*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2000.H. Klink, Hoornaar

Bekende gezangen die in het Nieuwe Liedboek ontbreken

*Wij knielen voor Uw zetel neer,
wij, Heer, en al Uw leden,
en eren U als onze Heer
met lied'ren en gebeden...*

Zo begint een bekend gezang, dat vanaf het begin van de negentiende eeuw in vele Hervormde gemeenten vaak is gezongen. Het kwam al voor in de bundel *Evangelische Gezangen* van 1806, die in 1807 in de vaderlandse kerk werd ingevoerd. In de Hervormde bundel van 1938 is het opgenomen als gezang 73 en in het *Liedboek voor de kerken* uit 1973 als gezang 231. De oorspronkelijke tekst van dit lied is van de hand van een vergeten dichteres: Clara Feyoena van Raesfelt-van Sytzama. Zij werd geboren in 1729 te Leeuwarden en overleed op 1 september 1807 te Heemse, waar zij in de kerk werd begraven. Het genoemde gezang is één van de liederen uit de bundel van 1973, die men in het nieuwe, in mei jl. gepresenteerde *Liedboek, zingen en bidden in huis en kerk*, tevergeefs zal zoeken. Een kleine 200 van de bijna 500 gezangen uit het Liedboek van 1973 komen in de nieuwe -door de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied samengestelde- bundel niet meer voor, waaronder ook populaire liederen. Een aantal bekende ontbrekende gezangen laten wij de revue passeren.

Om te beginnen noemen we enkele gezangen van ds. Ahasverus van den Berg (1733-1807). Deze predikant, die achtereenvolgens in Bruchem en Kerkwijk, Barneveld en Arnhem stond, had als voorzitter van de commissie voor een 'Evangelisch Gezangboek' grote invloed op de samenstelling van de in 1807 ingevoerde bundel. Niet minder dan 56 evangelische gezangen, in veel gevallen vertalingen of bewerkingen van Duitse liederen, waren geheel of ten dele van zijn hand. Bevat de Hervormde bundel van 1938 nog 19

gezangen die op naam van Van den Berg staan, in het Liedboek van 1973 is het aantal tot vijf geslonken: *Mijn Verlosser hangt aan 't kruis...., Halleluja, lof zij de Heer...., Wij loven U, o God, belijden U als Heer...., God heeft mij zijn Zoon gegeven* (met als derde couplet het vers: *Ruwe stormen mogen woeden....*) en *God enkel licht....* Van deze vijf gezangen is alleen het middelste: *Wij loven U, o God....*, een bewerking van het *Te Deum*, nog in het nieuwe Liedboek te vinden.

Van de Haarlemse predikant Abraham Rutgers (1751-1809), die eveneens een belangrijk aandeel had in de eerste gezangenbundel, resteren in het Liedboek van 1973 nog twee bekende gezangen: *Halleluja, eeuwig dank en ere... en Wie maar de goede God laat zorgen....* (een vertaling van een Duits lied). In de bundel van 2013 zijn ze niet meer terug te vinden. Zo verging het ook twee bekende gezangen van de jurist Pieter Leonard van de Kastele: *Dit is de dag, die God ons schenkt.... en Leer mij, o Heer, uw lijden recht betrachten....*, het gezang van de predikant Jan Scharp: *Alle roem is uitgesloten....*, en dat van de jurist Jan Hinlopen: *Verlosser, Vriend, o hoop, o lust....* Jammer is, dat de twee in het Liedboek van 1973 opgenomen gezangen van Isaïc da Costa (1798-1860) eveneens moesten wijken: *Halleluja! Lof zij het Lam.... en Wegen Gods hoe duister zijt gij....* Hetzelfde geldt voor het bekende lied van de doopsgezinde predikant Jan de Liefde (1814-1869), stichter van de vereniging 'Tot heil des volks' in Amsterdam: *Van U zijn alle dingen....*

Ook drie gezangen van de predikant en letterkundige Nicolaas Beets (1814-1903), een leidende figuur van het Réveil, ontbreken in de bundel van 2013. Het bekende: *Daar is uit 's werelds duistre wolken een licht der lichten opgegaan....* is vervangen door een lied,

waarvan alleen de beginregel nog aan Beets' gezang herinnert. De andere twee gezangen zijn: *Wie heeft op aard de prediking gehoord....* en *Ach, blijf met uw genade, Heer Jezus, ons nabij....*

Het Liedboek van 1973 bevat nog een tweetal gezangen van Hendrik Pierson (1834-1923), president-directeur van de Heldring-gestichten te Zetten en predikant van de Vluchtheuvelkerk aldaar: *God is getrouw, zijn plannen falen niet* en: *Ik heb gejaagd, wel jaren lang* In de nieuwe bundel komen ze niet meer voor, evenmin als twee liederen van de Vlaamse priester-dichter Guido Gezelle (1830-1899): *Heer, mijn hert is boos en schuldig* en *Het leven is: een krijgsbanier....* Hetzelfde geldt voor het bekende gezang: *Ik heb de vaste grond gevonden, waarin mijn anker eeuwig hecht*, een vertaling van een lied van Johann Andreas Rothe, die actief betrokken was bij de opbouw en ontwikkeling van Herrnhut.

Een aparte categorie vormen de liederen van Adrianus Valerius uit de *Nederlandtsche Gedenckclanck* (1626). Zowel in de Hervormde bundel van 1938 als in het Liedboek van 1973 treffen we er nog zeven aan, waaronder: *O Heer, die daar des hemels tente spreidt*, *Wilt heden nu treden*, *Gelukkig is het land*, *Here, kere van ons af* en *Komt nu met zang van zoete tonen* Van deze gezangen is alleen het laatste overgenomen in de bundel van 2013. Ook het

Wilhelmus heeft daarin weer een plaats gekregen.

"Alles mag er zijn"

Een voor de hand liggende vraag is, waarom de bovengenoemde (en andere) bekende gezangen niet meer in het nieuwe Liedboek voorkomen. Ligt het aan een verouderd taalgebruik, of vindt men de inhoud in onze tijd niet meer aanvaardbaar? Volgens een *ten geleide* zijn "aan de kwaliteit van de opgenomen liederen eisen gesteld, die meteen als een maatstaf gezien mogen worden voor de verdere ontwikkeling van genres". Een lied dat deze kwaliteitstoets heeft doorstaan, is het nieuwe gezang 288, een welkomstlied:

*Goedemorgen, welkom allemaal,
ik met mijn en jij met jouw verhaal,
lachen, huilen, vrolijkheid en pijn,
alles mag er zijn!*

Alles mag er zijn in het nieuwe Liedboek: "de rijke verscheidenheid van het christelijk belijden en de christelijke spiritualiteit", wereldwijd en de eeuwen door, is er volgens de samenstellers in terug te vinden. Daarom is het te betreuren dat enkele liederen uit de begintijd van ons nationale bestaan, evenals een aantal negentiende-eeuwse gezangen, onder meer van Da Costa en Beets, blijkbaar niet door de beugel konden.

M. den Admirant, 's-Gravenhage

De kerk in de theologie van Dr. A. van de Beek (II, slot)

Het ambt

Is een reformatoerisch christen, wanneer hij van deze "paepsche stoutigheden" kennisneemt, op z'n minst geneigd de wenkbrauwen te fronsen, er is nog méér in het gedachtegoed van Van de Beek, waartegen een rechtgeaarde protestant in het geweer komt. God heeft, zo stelt hij, aan de kerk een drietal instrumenten gegeven om de gemeente bij Christus te bewaren: het ambt, de Bijbel en de geloofsbelijdenis. Door deze stelling wordt het *sola scriptura* van de Reformatie prijsgegeven. Het ambt, aldus Van de Beek, was er eerder dan het Nieuwe Testament. Dat het ambt van bisschop reeds in de eerste eeuw in de kerk is ingesteld, wettigt de veronderstelling, dat de bisschoppen door de apostelen als hun opvolgers zijn aangewezen. En wat van het ambt geldt, geldt ook van het credo: de vroegste geloofsbelijdenissen gaan in anciënniteit aan het Nieuwe Testament vooraf. Zij zijn zelfs bepalend geweest voor wat er in de canon werd opgenomen.

Een en ander betekent overigens niet, dat Van de Beek bereid zou zijn om ter wille van de toenadering tot de Romana door het reformatoerische "nee" tegen typisch rooms-katholieke leerstellingen een streep te halen, vooral niet wanneer hij van deze items geen spoor terugvindt in de Vroege Kerk. Een sprekend voorbeeld hiervan is de afkondiging van het dogma van de pauselijke onfeilbaarheid door het eerste Vaticaanse Concilie (1870). Voor bisschoppen als Cyprianus en Firmilianus¹ zou dit, aldus Van de Beek, "een gruwel" (!) geweest zijn (blz. 92).

Kerk en Koninkrijk

In zijn – zeer uitvoerige – uiteenzetting over de kerk komt Van de Beek ook te spreken over de verhouding tussen kerk en Koninkrijk. Uitvoerig staat hij stil bij de gedachte dat de kerk geen doel in zichzelf is, maar een functie van het Koninkrijk Gods. In dit verband neemt hij eerst de – in de jaren vijftig breed gedragen – apostolaatstheologie van de jaren vijftig onder de

loep, waarbij hij achtereenvolgens Van Ruler, Barth en Berkhof hun zegje laat doen, om daarna de - maatschappijkritische ontwikkelingen van het einde van de jaren zestig (Ter Schegget) ter sprake te brengen.

Dikwijls wordt gesteld, aldus Van de Beek, dat het niet gaat om de kerk, maar om het Koninkrijk van God. Van de Beek erkent deze tegenstelling niet. Voor hem zijn kerk en Koninkrijk geen verschillende grootheden. In scherpe bewoordingen rekent hij af met de "koninkrijkstheologie": in deze theologie "wil de kerk haar gezag doen gelden op een wijze die alle aardse macht te boven gaat. Zij wil Gods Koninkrijk op aarde vestigen, ook al blijft dat zwevend als een utopisch perspectief. Zo wordt de verkondiging van het Koninkrijk eerder ideologie dan theologie. Religieuze ideologieën zijn de zwaarste die er zijn, want men heeft God aan zijn kant" (blz. 131). De verhouding tussen kerk en Koninkrijk is een heel andere: "De kerk is de gemeenschap van mensen die gestorven zijn aan de wereld en behoren tot de nieuwe schepping. Zij zijn de gestalte van Gods Koninkrijk op deze aarde. Zij zijn degenen die reeds deelhebben aan het eeuwige leven in Gods Koninkrijk. Daarom zijn kerk en Koninkrijk geen verschillende grootheden. Alleen is de kerk op aarde de heerschappij van God *in de gestalte van het kruis*" (blz. 141).

Kerk in crisis

In § 1.11 van zijn boek biedt Van de Beek ons een analyse van de situatie, waarin de kerk vandaag de dag verkeert: zij is "kerk in crisis." Het woord "crisis" dient men overigens te verstaan in de oorspronkelijke zin van het woord: niet als een probleem, waarvoor men een oplossing moet zoeken (een oplossing, die steeds deel van het probleem blijkt te zijn), maar als een *oordeel*, een oordeel van God. Verwijzend naar publicaties van W. Dekker² van W.M. Dekker³, zegt hij: "Het probleem van mensen is dat zij God niet serieus nemen. Ze nemen Hem niet serieus als actor van de geschiedenis en laatste oordeel over hun bestaan. Als we God nu wel serieus nemen, dan moeten we zijn oordeel aanvaarden." Dat is het enige wat in het huidige tijdsgewricht voor de kerk overblijft. "Ons stellen voor het aangezicht van God betekent niet: plannen gaan maken hoe we de boel kunnen herstellen. Het is veeleer Gods aanwezigheid ons laten overkomen: ons stellen onder de verkondiging en het ontvangen van het sacrament om de dood des Heren te gedenken: we zijn een gemeente die alleen maar kan leven uit de dood van Christus. Het eerste waarin de kerk weer kerk kan zijn is in de wekelijkse en liefst dagelijkse viering van Woord en sacrament opdat

Christus weer heel ons leven gaat bepalen. (...) Alles wat de kerk is en uitstraalt, kan niet zonder de voeding van de eucharistie. De liturgie waarin God ons ontmoet en zondaars rechtvaardiging schenkt is de bron van de *koinonia* van de kerk en eerst van daaruit is de *diakonia* naar de wereld mogelijk. Deze ontmoeting met God in de liturgie kan alleen gebeuren in diepe verootmoediging, berouw en boete, en in diepe verwondering. Dan moeten we niet weer meteen gaan denken over de zegen die dat voor de wereld zal zijn. Als de gemeenschap goed is, dan komt de heiliging vanzelf" (blz. 183v.).

Mij dunkt, dit is duidelijke taal, - een taal echter, die ontegenzeggelijk weerstand oproept, zoals destijds Kohlbrugge's preek over Romeinen 14:7 allerwegen weerstand heeft opgeroepen. Van de Beek breekt de staf over al wat hij in de kerk aan "bestdoeningen" (Kohlbrugge) signaleert. Maar gaat het wel aan, zo vraag ik mij af, om, zoals hij doet, de maatregelen van een Da Costa ter bestrijding van de "geest der eeuw" en het vele werk, door vertegenwoordigers van het Réveil ten behoeve van mensen aan de onderkant van de samenleving verricht, als een verwerpelijk "doen" en dus juist als tekenend voor de tijdgeest terzijde te schuiven? En is het niet wat al te kort door de bocht om een manifest als het "Getuigenis" van 1971 en al wat ook vandaag de dag wordt gedaan om het verval van de kerk te stuiten als "symptomen van moderniteit" (blz. 179) te veroordelen? Heeft men de herbouw van Jeruzalems muren in de dagen van Ezra en Nehemia niet ter hand genomen in het vertrouwen, dat deed zeggen: "De God des hemels, Hij zal het ons doen gelukken" (Nehemia 2:20) en zou zo ook op de pogingen tot herbouw, in onze dagen ondernomen, Gods zegen niet kunnen rusten?

Patristiek

Wat mij in *Lichaam en Geest van Christus* vooral boeit, is het feit, dat hij - zoals wij van hem gewend zijn - keer op keer teruggrijpt op de kerkvaders, in het bijzonder op Cyprianus, "de belangrijkste ecclesioloog in de vroege kerk" (blz. 146). En hij doet dit heel bewust, vanuit de behoefte "juist door de aandacht voor de vroege patristiek een bijdrage te leveren aan het geheel van de katholieke theologiebeoefening" (blz. 11). Een streven, dat weldadig aandoet in een tijd als de onze, waarin men er zich nauwelijks ervan bewust is dat men in een bepaalde traditie staat, met de geschiedenis gebroken heeft en ieder, als in de tijd van de Richteren doet wat goed is in zijn ogen.

Waardering

Uit het bovenstaande zal het de lezers van ons blad duidelijk geworden zijn, dat ik, ondanks mijn kritische kanttekeningen bij een en ander, veel waarde heb voor wat Van de Beek ons in zijn nieuwste pennenvrucht geboden heeft. Een diepgravend, bijzonder leerzaam boek, waarin ons een spiegel wordt voorgehouden. In menige gemeente doet de kerkdienst veelal aan een bijeenkomst van een gezelligheidsvereniging denken. Hoe oppervlakkiger de verkondiging, des te populairder de verkondiger.

Niet alzo Van de Beek. Hij schuwt de populariteit en steekt af naar de diepte. Dat hebben wij momenteel hard nodig. En daarom: *tolle lege*, neem en lees.

J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Noten

- 1 Firmilianus, bisschop van Caesarea (in Cappadocië), was een tijdgenoot van Cyprianus.
- 2 *Marginaal en missionair: kleine theologie voor een krimpende kerk*, pag. 267-273
- 3 "De kerk begraven?", in *HW-Confessioneel*, Jrg. 123(9).

Unieke reis 'In de voetsporen van Augustinus'

Van 20 tot en met 31 mei 2014 wordt er een unieke reis georganiseerd *in de voetsporen van Augustinus* (354-430). Tijdens deze tocht staat deze kerkvader centraal: we bezoeken een reeks plaatsen in Italië, Tunesië en Algerije die zijn leven heeft getekend. Gaandeweg staan we stil bij fragmenten uit zijn rijke literaire nalatenschap.

Na een vlucht van Amsterdam naar Milaan begint de reis op de zuidflanken van de Alpen in het fraaie Cassago Brianza (Cassicicum). Daar verbleef Augustinus zeven maanden tijdens de winter van 385-386. In Milaan volgt een bezoek aan de doopkapel onder de dom, waar Augustinus in de Paasnacht van het jaar 386 door bisschop Ambrosius (340-397) werd gedoopt. Voorts bezoeken we in die stad ook de *basilica San Ambrogio*, waar de befaamde bisschop van Milaan zijn laatste rustplaats vond en in een glazen schrijn is bijgezet. Vandaar gaat het naar Pavia in de Povlakte waarheen de stoffelijke resten van Augustinus in de middeleeuwen werden overgebracht en bijgezet. San Gimignano in Toscane is de volgende halte. In een middeleeuwse augustijnse kloosterkerk bevinden zich daar zeventien middeleeuwse fresco's die over het leven van Augustinus verhalen. In Rome staan diverse kerken op het programma: daaronder de Sant' Agostino met de kapel waar de relieken van zijn moeder Monica zijn bijgezet. De tocht in Italië wordt afgerond met een bezoek aan Ostia, waar Augustinus met zijn familie overwinterde in 386-387 en waar zijn moeder overleed.

Daarna wordt de reis voortgezet in Noord-Afrika. In Tunesië bezoeken wij de omvangrijke opgravingen van het oude Carthago bij het huidige Tunis. Augustinus verbleef hier regelmatig langere tijd, soms jarenlang.

We bezichtigen er onder andere de resten van de basiliek ter nagedachtenis aan de beroemde martelaar en bisschop Cyprianus († 258). Op weg naar Algerije gaan we langs Bulla Regia en Simitthus, waar Augustinus af en toe gastpredikant was. Na de grenspassage volgt Hippo Regius, dichtbij het huidige Annaba. Daar was Augustinus vijfendertig jaren lang bisschop was en viel er bijna iedere zondag te beluisteren tijdens zijn preken. Tijdens ons bezoek kunnen we de opgravingen van zijn kathedraal bezichtigen en ook die van de donatisten. We bezoeken ook de huidige basiliek Saint Augustin met uitbeeldingen van zijn twaalf bekendste geschriften. De volgende plaats is Thagaste, het tegenwoordige Souk-Ahras. Hier zag Augustinus in 354 het levenslicht. Daarna gaat het naar Madaura waar hij als tiener zijn voortgezet onderwijs genoot. Ook de historische stad Djemilla staat op het programma. Na nog wat andere plaatsen wordt de reis afgesloten met een stadstour door Algiers. Tijdens de reis zullen we op verschillende plaatsen mensen ontmoeten die zich door Augustinus laten inspireren. De reis wordt afgerond met een vlucht van Algiers naar Amsterdam.

Als deskundigen zullen drs. Hans van Reisen, dr. Marten van Willigen en dr. Klaas van der Zwaag tijdens de reis toelichting geven op allerlei historische gebeurtenissen en plaatsen. Reisleider is Gert Kranendonk.

Voor reisinformatie en het aanvragen van een prospectus/inschrijfformulier: www.meerdanreizen.nl;

Voor informatie over het programma: Wim van Vreeswijk: wmvanv@planet.nl